

Examining the Government's Policies in Curbing Inflation and Price Gouging in Mashhad in the Final Years of the Pahlavi Regime

Hasan Asadi*

Mohsen Parvish**

Abstract

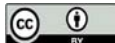
In the last years of Pahlavi II's rule, Iran was facing many economic challenges, among which inflation and high prices were the most important. This article examines the policies adopted by the Pahlavi government to curb these issues in the city of Mashhad. By using historical data and archival documents, an attempt has been made to provide a detailed picture of the approaches and measures adopted by the government, as well as the reactions of trade unions and marketers of Mashhad to these policies. The article also analyzes the consequences of these policies on the local economy and their impact on people's daily lives. The results show that while some of these measures temporarily managed to control prices, they could not solve economic structural problems in the long run, and in some cases they may have even led to the escalation of inflation and social discontent, and even the efforts of the struggle headquarters. Despite the efforts made, it was not successful in controlling these problems.

Keywords: Guilds, price gouging, inflation, Khorasan, newspapers, Second Pahlavi.

* Assistant Professor, Department of History, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran, hasanasadi1353@yahoo.com

** Assistant Professor, Department of History, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran (Corresponding Author), Mohsen.parvish@yahoo.com

Date received: 02/02/2024, Date of acceptance: 18/05/2024

Introduction

In the final years of the Pahlavi regime, particularly during the rule of Mohammad Reza Shah Pahlavi, Iran faced significant economic challenges, with inflation and price gouging emerging as critical issues. These problems were not only national in scope but also deeply affected local economies, especially in major cities such as Mashhad. The government attempted to address these challenges through a series of policies aimed at curbing inflation and controlling rising prices. However, these measures often failed to resolve the structural economic problems and, in some cases, exacerbated public discontent.

The article explores the policies adopted by the Pahlavi government in its efforts to combat inflation and price gouging in Mashhad, one of Iran's most important cultural and economic centers. By examining historical data and archival documents, it provides a detailed analysis of the approaches taken by the government, the reactions of trade unions and merchants in Mashhad, and the consequences of these policies on the local economy and people's daily lives.

One of the key aspects discussed is the implementation of "Article Fourteen" of the White Revolution, which was issued in 1975 (1354 in the Iranian calendar) to strengthen consumer protection, regulate the distribution of essential goods, and penalize hoarders and profiteers. Despite the government's attempts to enforce price controls, establish regulatory committees, and deploy student volunteers to monitor markets, these measures proved largely ineffective in addressing long-term economic instability.

The article also highlights the tensions between the government and local guilds or trade unions, which often resisted state interventions. Many merchants found ways to circumvent regulations, leading to artificial shortages and further price increases. Additionally, the reliance on punitive legal measures—such as heavy fines, arrests, and military court referrals—failed to address the root causes of inflation, which included oil dependency, uncontrolled budget expenditures, and an undiversified economy.

Ultimately, the study reveals that while some government measures temporarily managed to control prices, they could not solve the deeper structural issues within Iran's economy. In many ways, these policies contributed to growing social unrest and played a role in the broader political upheaval that culminated in the 1979 Islamic Revolution.

3 Abstract

Materials & Methods

The research is based on historical and archival documents, newspapers, legal texts, and memoirs from the final years of the Pahlavi regime, particularly focusing on Mashhad's economic conditions in the 1970s. Key primary sources include official records from the National Archives Organization of Iran (SAKMA), such as decrees related to consumer protection, price controls, and anti-profiteering laws like Article Fourteen of the White Revolution and the Law on the Regulation of Distribution of Essential Goods. Persian-language newspapers such as *Aftab-e Shargh*, *Ayandegan*, *Ettela'at*, *Khorasan*, and *Rastakhiz* provided detailed reports on market conditions, public reactions, and enforcement efforts. Memoirs of political figures like Amir Asadollah Alam and Mohammad Reza Shah Pahlavi, along with academic works thesis on market supervision institutions were also used to contextualize the socio-economic tensions and policy failures of the era.

The study employs a qualitative historical methodology, combining documentary analysis, discourse analysis, and comparative-historical approaches. Documentary analysis was used to reconstruct government policies and their implementation through cross-referencing archival records and press coverage. Discourse analysis helped interpret how inflation and price gouging were framed in official statements and media narratives. A comparative approach was taken to assess how national policies played out differently at the local level, especially in Mashhad. The research critically evaluates the effectiveness of top-down interventions such as price controls, punitive legal measures, and student-led market surveillance, while highlighting the structural issues—including oil dependency, budget deficits, and lack of market regulation—that undermined these efforts. This methodological framework allows for a nuanced understanding of the interplay between state control, market dynamics, and growing social unrest in the late Pahlavi period.

Discussion & Result

The study reveals that the Pahlavi government's efforts to curb inflation and price gouging in Mashhad during the final years of Mohammad Reza Shah's rule were largely ineffective in addressing structural economic problems. Despite implementing measures such as price controls, legal penalties for profiteers, and the establishment of consumer protection committees—most notably through Article Fourteen of the White Revolution—the government failed to stabilize prices or restore public confidence. Inflation persisted due to deep-rooted issues including

overreliance on oil revenues, unregulated market dynamics, and poor budgetary management. The reliance on punitive legal actions against merchants and producers, rather than addressing systemic flaws, created tensions between the state and local economic actors, particularly guilds and bazaaris in Mashhad. These groups, who traditionally played a central role in the city's economy, often resisted state interventions, leading to artificial shortages and further price increases.

Moreover, the use of student volunteers and surveillance teams to monitor markets was met with public skepticism and merchant resentment. Rather than curbing inflation, these enforcement mechanisms sometimes exacerbated the situation by alienating key players in the distribution chain. For instance, reports from newspapers like *Khorasan* and *Ayandegan* indicate that many shopkeepers manipulated official price regulations by temporarily raising prices before announcing small discounts, misleading the public into believing that anti-inflation policies were effective. Additionally, the arbitrary enforcement of laws and the selective targeting of small traders while larger hoarders and distributors often evaded punishment undermined the legitimacy of government efforts. These inconsistencies fueled social discontent and eroded trust in the regime's economic competence.

Ultimately, the failure of top-down economic policies in Mashhad reflected broader national shortcomings in governance and economic planning under the Pahlavi regime. While short-term interventions occasionally led to temporary price reductions, they did not resolve underlying issues such as supply chain inefficiencies, lack of market transparency, or the monopolistic behavior of certain economic elites. Instead, these measures contributed to growing unrest among the urban middle class and traditional merchant communities, who felt increasingly marginalized by state policies. The analysis of archival documents and contemporary press coverage underscores how economic mismanagement and authoritarian enforcement strategies weakened the regime's support base, setting the stage for broader political upheaval.

Conclusion

In conclusion, the Pahlavi government's efforts to combat inflation and price gouging in Mashhad during the final years of Mohammad Reza Shah's rule were largely ineffective in addressing the structural economic problems that plagued Iran. Despite implementing a range of policies including price controls, legal penalties for profiteers, and the deployment of student volunteers to monitor markets the

5 Abstract

government failed to curb rising prices or restore public confidence. The reliance on punitive measures rather than systemic reforms created tensions between the state and local economic actors, particularly guilds and merchants, who resisted state interventions. These groups, central to Mashhad's economy, often found ways to circumvent regulations, leading to artificial shortages and further price increases. The failure of top-down economic policies reflected broader national shortcomings in governance, including overreliance on oil revenues, unregulated market dynamics, and poor budgetary management.

Furthermore, the enforcement mechanisms put in place—such as the National Committee for Consumer Protection and the Headquarters for Combating Price Gouging—were inconsistently applied and often targeted small traders while allowing larger economic elites to evade accountability. This selective enforcement undermined the legitimacy of government efforts and fueled social discontent. Reports from newspapers like *Khorasan* and *Ayandegan* highlight how shopkeepers manipulated official price regulations by temporarily raising prices before announcing small discounts, misleading the public into believing that anti-inflation policies were effective. Additionally, the use of military courts and heavy fines against violators was perceived as authoritarian and unjust, further alienating key segments of the population. Rather than stabilizing the economy, these strategies deepened mistrust in the regime and contributed to growing unrest among the urban middle class and traditional merchant communities.

Ultimately, the inability of the Pahlavi regime to effectively manage inflation and price gouging in Mashhad exemplified the broader economic mismanagement and political alienation that characterized its final years. While short-term interventions occasionally led to temporary price reductions, they failed to resolve deeper issues such as supply chain inefficiencies, lack of market transparency, and monopolistic practices. These failures weakened the regime's support base and played a significant role in the broader political upheaval that culminated in the 1979 Islamic Revolution. The case of Mashhad illustrates how economic policy failures can erode public trust, intensify social tensions, and contribute to the collapse of an authoritarian regime.

Bibliography

Abrahamian, Ervand. (2004). *Iran Between Two Revolutions* (A. Golmohammadi, Trans.). Tehran: Nashr-e Ney. [in Persian]

- Abrahamian, Ervand. (2009). *Modern Iran: A History* (M. E. Fattahi Valilayi, Trans.). Tehran: Nashr-e Ney. [in Persian]
- Archives of the National Library and Document Organization (SAKMA): No 297/132370, No. 230/31555, No. 230/33626, No. 293/62413.
- Ayandegan, No 2298, August 26, 1975, p. 4, No 2300, August 28, 1975
- Ettehadiyeh, Mansoureh & Ruh, Saeed. (2006). In the Presence of Sheikh Fazlollah Nouri: Legal Documents from the Naseri Era. Tehran: Tarikh-e Iran. [in Persian]
- Ettela'at No 14757, July 22, 1975, p. 4, No 14759, July 24, 1975, p. 25, No 14765, July 31, 1975, p. 5, No 14769, August 5, 1975, p. 1, No 14772, August 8, 1975, p. 21, No 14786, August 26, 1975, p. 12, No 14789, August 29, 1975, p. 1, No 14820, October 5, 1975, p. 3.
- Alam, Amir Asadollah. (2011). *Alam's Notes* (Vols. 1–6). Tehran: Ketab Sara. [in Persian]
- Alavi, Ali; Samadi, Mohammad & Banāri, Sajjād. (2018). "Evaluating the Strengths and Weaknesses of Housing Policies in Iran (Pre- and Post-Revolution Development Plans)." *Geography and Human Relations*, 1(2), 865–889.
- Aftab-e Shargh No 10905, September 3, 1975, p. 1, No 10906, September 4, 1975, p. 8, No 10899, August 26, 1975, p. 7
- Forouhan, John. (2006). *Fragile Resistance* (A. Tadayon, Trans.). Tehran: Farhang-e Raas Publishing. [in Persian]
- Ghasemzādeh 'Aqyāni, Omid; Soltāni, Alireza & Jalā'i, Seyyed Abdolhamid. (2021). "The Impact of Housing Policies and Mehr Housing on Iran's Economic Growth (1977–2017)." *Public Policy Management*, 12(43), 147–160.
- Ghollāmi, Sārā; Soheili, Jamāl al-Din & Rahbari Manesh, Kamāl. (2021). "Housing Analysis of the Middle Class During the Second Pahlavi Era Based on Shape Grammar (Case Study: Narmak Neighborhood and Ekbatan Town, Tehran)." *Bagh-e Nazar*, 18(103), 49–64.
- Khak va Khun (1973). Issue 673, October 21, 1973, p. 2.
- Iran Nama: Issue 36, August 30, 1975, p. 1
- Kayhan No 15370 (July 24, 1977), p. 4, 15373 (July 27, 1977), p. 4, No 15374 (July 28, 1977), p. 4, No 15375 (July 30, 1977), p. 28, No 15376 (July 31, 1977), p. 6, No 15378 (August 2, 1977), p. 4, No 15404 (September 3, 1977), p. 5, No 15422 (September 28, 1977), p. 4, No 15423 (September 27, 1977), pp. 4, 28, No 15437 (October 13, 1977), p. 36, No 15458 (November 8, 1977), p. 4, No 15465 (November 16, 1977), p. 4, No 15470 (November 23, 1977), p. 4, No 15481 (December 7, 1977), p. 4, No 15493 (December 22, 1977), p. 4, No 15514 (January 16, 1978), p. 1, No 15520 (January 23, 1978), p. 2, No 15537 (February 13, 1978), p. 5
- Khorasan No 7591, August 29, 1975, No 7588, August 26, 1978, p. 7
- Kiyani, Mostafa. (2004). *Architecture During the First Pahlavi Era*. Tehran: Institute for Contemporary Historical Studies. [in Persian]
- Lalezar, Saeed. (2012). *The Second Wave*. Tehran: Niloofar. [in Persian]
- Law on the Regulation of Distribution of Essential Goods and Punishment of Hoarders and Price Gougers, Term 23, Issue 2, p. 6028

7 Abstract

Majalle-ye Arshitekt, No. 4 (July 1947), p. 118

Majalle-ye Arshitekt, Vol. 1, No. 1 (September 1946), p. 15

Majd, Mohammad Gholi. (2010). *Reza Shah and Britain: Based on U.S. State Department Documents*. Tehran: Institute for Political and International Studies. [in Persian]

Majles Showra-ye Melli (National Consultative Assembly Resolutions). Term 3, Issue 2 (August 31, 1915), p. 553

Majles Showra-ye Melli (National Consultative Assembly Resolutions), Term 11, Issue 2 (December 22, 1938), p. 62

Nava-ye Khorasan Vol. 23, Issue 1076, February 15, 1973, p. 1, Vol. 23, Issue 1082, April 7, 1974, p. 1

Nur-e Iran No Issue 4526, August 31, 1975, p. 1, No4522, August 27, 1975, p. 1

Pahlavi, Mohammad Reza (1998). *Answer to History* (H. Abutorabi, Trans.). Tehran: Simorgh. [in Persian]

Pahlavi, Mohammad Reza. (1975). *Toward a Great Civilization*. Tehran: Center for Research and Cultural Publication of the Pahlavi Era. [in Persian]

Park, J.I. & Oh, S.K. (2018). "Spatial Pattern and Causative Factor Analysis of Vacant Housing in Daegu, South Korea Using Individual-Level Building DB." *Journal of the Korean Regional Science Association*, 34, 35–47.

Pars News Agency: September 15, 1975, p. 2

Puriannejad, Farhad & Parvish, Mohsen. (2021). "Examining Housing Conditions and Rent Prices in Tehran During the Last Decade of the Second Pahlavi Era." *Urban Economics Quarterly*, 6(2), 115–128.

Ramezani, Gholamali. (2020). *The Role of Market Supervision Institutions in Accelerating the Fall of the Pahlavi Regime*. Tehran: Institute for Political and International Studies.

Rastakhiz: No 123, October 2, 1975, p. 1

Scafid, B.P.; Schill, M.H.; Wachter, S.M. & Culhane, D.P. (1998). "An Economic Analysis of Housing Abandonment." *Journal of Housing Economics*, 7, 287–303.

Setar-e Qotb: No 1283, September 1, 1975, p. 1

Shahri, Ja'far. (1988). *The Social History of Tehran in the 13th Century*. Tehran: Rasa Publications. [in Persian]

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بررسی سیاست‌های دولت در مهار تورم و گران فروشی در مشهد در سال‌های پایانی حکومت پهلوی دوم

حسن اسدی*

محسن پرویش**

چکیده

در سال‌های پایانی حکومت پهلوی دوم، ایران با چالش‌های اقتصادی عدیده‌ای مواجه بود که تورم و گران‌فروشی از جمله مهم‌ترین آن‌ها بودند. این مقاله به بررسی سیاست‌های اتخاذ شده توسط دولت پهلوی برای مهار این مسائل در شهر مشهد می‌پردازد. با استفاده از داده‌های تاریخی و اسناد آرشیوی، تلاش شده است تا تصویری دقیق از رویکردها و تدابیر اتخاذ شده توسط دولت و همچنین واکنش‌های اصناف و بازاریان مشهد به این سیاست‌ها ارائه شود. مقاله همچنین به تحلیل پیامدهای این سیاست‌ها بر اقتصاد محلی و تأثیر آن‌ها بر زندگی روزمره مردم می‌پردازد. نتایج نشان می‌دهند که در حالی که برخی از این تدابیر موقتاً موفق به کنترل قیمت‌ها شدند، اما در بلندمدت نتوانستند مشکلات ساختاری اقتصادی را حل کنند و در برخی موارد حتی ممکن است به تشدید تورم و نارضایتی اجتماعی منجر شده باشند و حتی تلاش ستاد مبارزه با گران‌فروشی علی‌رغم تلاش‌های صورت گرفته، در کنترل این مشکلات موفق نبود.

کلیدواژه‌ها: اصناف، گران فروشی، تورم، مشهد، روزنامه‌ها، پهلوی دوم.

* استادیار گروه تاریخ، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران،
hasanasadi1353@yahoo.com

** استادیار گروه تاریخ، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران (نویسنده مسئول)،
Mohsen.parvish@uma.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۲۹

۱. مقدمه

اصناف در دوره پهلوی دوم، به ویژه در استان خراسان و شهر مشهد، نه تنها به عنوان بازیگران اصلی در اقتصاد محلی عمل می‌کردند، بلکه به عنوان بخشی از بافت اجتماعی، نقش مهمی در حفظ و انتقال فرهنگ و سنت‌های تجاری داشتند. اصناف متشکل از صنعتگران، تجار، دست‌فروشان و کسبه مختلف، با ایجاد شبکه‌های تجاری و اجتماعی، به تقویت پیوندهای میان اعضای جامعه کمک می‌کردند و در نتیجه، به عنوان یک عامل اتحاد و همبستگی اجتماعی عمل می‌نمودند. در این دوران، اصناف با توجه به نقش مرکزی‌شان در اقتصاد، اغلب در موقعیتی قرار داشتند که می‌توانستند بر سیاست‌های اقتصادی دولت تأثیر بگذارند. از طریق اتحادیه‌ها و تشکلهای صنفی، آن‌ها به طور فعال در تعامل با دولت برای تنظیم مقررات و قوانین مرتبط با تجارت و صنعت شرکت می‌کردند. با این حال، در دهه‌های پایانی حکومت پهلوی، با تشدید تورم و گران‌فروشی، اصناف با چالش‌های جدیدی مواجه شدند. دولت در تلاش برای مهار این مشکلات اقتصادی، سیاست‌هایی را اتخاذ کرد که گاهی اوقات با منافع و رویه‌های سنتی اصناف در تضاد بود. این امر می‌توانست منجر به تنش‌هایی بین دولت و اصناف شود، به ویژه زمانی که سیاست‌های دولتی برای کنترل قیمت‌ها و مقابله با گران‌فروشی، به نظر اصناف، به حقوق و استقلال آن‌ها لطمه می‌زد. هدف این مقاله، بررسی سیاست‌های دولت در مهار تورم و گران‌فروشی در مشهد در سالهای پایانی حکومت پهلوی دوم است. با استفاده از گزارشات جراید خراسان عصر پهلوی دوم، عوامل موثر در ایجاد گران‌فروشی و همچنین راهکارهای ستاد مبارزه با گران‌فروشی در شهر مشهد بررسی می‌شوند. بنابراین سوال اصلی این مقاله آن است که راهکارهای دولت و ستاد مبارزه با گران‌فروشی در مشهد چه بوده است؟ و این اقدامات تا چه اندازه در حل این بحران مؤثر بود؟ در باب پیشینه پژوهش باید گفت که در این زمینه پژوهش مستقلی انجام نشده است. عبدالرفیع رحیمی و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله خود به بررسی جایگاه بازاریان و اصناف در تحولات سیاسی اقتصادی ایران از کودتای رضاخان تا دهه اول سلطنت رضاشاه پرداخته‌اند. این مقاله به دنبال درک نقش اصناف در ساختار سیاسی اقتصادی کشور و دلایل توجه دولت پهلوی اول به این مجامع است. علی گل‌رمضانی (۱۳۹۴) در مقاله خود به بررسی اصناف مشهد در دوران قاجار و پهلوی اول از منظر ویلم فلور می‌پردازد. مفتخری و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله خود به بررسی تأثیر عملکرد دستاوردهای مبارزه با گران‌فروشی در تسریع فرآیند سقوط پهلوی و پیروزی انقلاب

اسلامی می‌پردازند. این مقاله بر رابطه دولت و بازار و تأثیر این تحولات بر سقوط حکومت پهلوی تمرکز دارد و به خراسان و اصناف آن اشاره‌ای نمی‌کند. هدی رضاپور (۱۳۹۸) در پایان نامه بررسی حضور بازاریان و اصناف مشهد در پیروزی امام خمینی (ره) به دنبال آن بوده است تا نقش بازاریان و اصناف مشهد در انقلاب اسلامی و علل گرایش آنان به این نهضت در دو دهه ۴۰ و ۵۰ شمسی را مورد بررسی قرار دهد ولی هیچ اشاره‌ای به موضوع این پژوهش نگرده است. غلامعلی رموی (۱۳۹۹) در پایان نامه خود تحت عنوان «نقش و تاثیر نظارت و کنترل بازار در تشدید فرایند سقوط پهلوی (از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۷)» تلاش داشته است با بررسی علل و عوامل شکل‌گیری نهادهای نظارتی و ستادهای مبارزه با گرانفروشی، نسبت به ارزیابی عملکرد آنها در جریان اجرای طرح مبارزه با گرانفروشان پرداخته و نقش این ستادها را در برخورد با اصناف بعنوان یک عامل تسریع کننده فرایند سقوط پهلوی مورد بررسی قرار دهد. تمایز این مقاله با این آثار در این است که پژوهش حاضر تمرکز خاصی بر اصناف یک منطقه خاص (مشهد) دارد و به تحلیل تأثیر مستقیم آنها بر مسائل اقتصادی مانند تورم و گرانی می‌پردازد. این مقاله به دوره‌ای متمرکز است که در آن اصناف نه تنها به عنوان بازیگران اقتصادی بلکه به عنوان عوامل مؤثر بر تحولات اقتصادی در سطح محلی شناخته می‌شوند و تلاش دارد تا راهکارهایی برای مقابله با چالش‌های اقتصادی ارائه دهد.

۲. دخالت نامناسب مسئولان و اتاق‌های اصناف در افزایش قیمت‌ها و

گرانفروشی

در اواسط دهه ۱۳۵۰، ایران به عنوان یکی از کشورهای صادرکننده نفت، درآمدهای قابل توجهی از صادرات نفت به دست می‌آورد. این درآمدها به دولت ایران امکان می‌داد تا در برنامه‌های توسعه و عمرانی کشور سرمایه‌گذاری کند. برنامه پنجم در این زمینه اقداماتی را برای افزایش بودجه عمرانی و توسعه کشور انجام داد. با افزایش درآمدهای نفتی، بودجه عمرانی کشور به بیش از دو برابر افزایش یافت. این افزایش بودجه عمرانی در سال ۱۳۵۴ نیز ادامه یافت. درآمد نفتی ایران از ۳۴ میلیون دلار در سال ۱۳۳۳-۱۳۳۴ به ۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۵۲-۱۳۵۳ و ۲۰ میلیارد دلار در سال ۱۳۵۴-۱۳۵۵ رسید. (آبراهامیان، ۱۳۸۹: ۲۲۶) افزایش بودجه عمرانی ایران به دولت این امکان را می‌داد که در زمینه‌های مختلفی از جمله ساخت و ساز، توسعه زیرساخت‌ها، بهبود شبکه‌های راهبردی و ارتقای سطح زندگی

مردم سرمایه‌گذاری کند. این اقدامات می‌توانستند بهبودی چشمگیری در زیرساخت‌ها، افزایش اشتغال، ارتقای سطح زندگی مردم و توسعه اقتصادی کشور ایجاد کنند. (لیلاز ۱۳۹۲: ۱۵) با این حال، این افزایش بودجه عمرانی وابسته به درآمدهای نفتی بود که می‌توانست در صورت کاهش درآمدهای نفتی یا تغییرات در بازار جهانی نفت، تعادل اقتصادی کشور را به خطر بیندازد. این وابستگی به منابع نفتی می‌توانست باعث آسیب‌پذیری اقتصادی شود و در صورت کاهش درآمدهای نفتی، دولت ممکن بود با مشکلات مالی و اقتصادی مواجه شود که می‌توانست تأثیرات منفی بر اقتصاد کشور داشته باشد. ضمن اینکه افزایش بودجه عمرانی از منابع نفتی می‌توانست تورم را افزایش دهد و مشکلاتی را در حرکت به سمت توسعه و تعادل اقتصادی ایجاد کند. به علاوه، وابستگی بیش از حد به منابع نفتی می‌تواند باعث عدم تنوع در منابع درآمدی شود و در نتیجه، اقتصاد کشور را به آسیب‌پذیری نسبت به نوسانات بازار جهانی نفت بیشتر از پیش بکشانند. به طوری که اسدالله علم در یادداشت خود درباره وضعیت اقتصادی کشور به غفلت متصدیان اشاره کرده و بیان می‌کند که مردم با مشکلاتی مانند کمبود گوشت، شکر و گوشت مرغ روبرو هستند و ناراضی هستند. (علم ۱۳۹۰: ۴/۶۰) با کاهش تقاضای جهانی برای نفت، منابع درآمدی ایران که بیشترین بخش آن‌ها مربوط به صادرات نفت بود، کاهش یافت. این منجر به پایان دوره رونق اقتصادی در کشور شد. از سویی دیگر با توجه به شرایط اقتصادی نامساعد در روستاها و افزایش قیمت مسکن در شهرها، مهاجرت روستاییان به شهرها به طرز چشمگیری افزایش یافت. این مهاجرت‌ها باعث ایجاد مشکلات اجتماعی و اقتصادی در شهرها شد. علاوه بر این با کاهش منابع مالی برای واردات مواد غذایی، قیمت‌های آن‌ها افزایش یافت. این امر برای مردم ایران، به‌ویژه طبقه کم درآمد، مشکلاتی را به همراه داشت. (فوران ۱۳۸۶: ۵۵۴) افزایش قیمت‌ها در ماه‌های پایانی سال ۱۳۵۵ به اوج خود رسید و قیمت‌های محصولات غذایی، کشاورزی، و مایحتاج مردم به صورت سیر صعودی افزایش یافت. این وضعیت با خاموشی‌های مکرر برق، نارضایتی مردم را افزایش داد. از آنجا که دولت اعتقاد داشت کمبود کالاهای اساسی و دارو یک کمبود مصنوعی است، اقداماتی انجام داد که موجب کمبود داروها در بازار شد و پروانه واردکنندگان دارو را لغو می‌کرد. این وضعیت‌ها نشان‌دهنده ناتوانی دولت در مدیریت اقتصاد و تأثیرات منفی آن بر زندگی روزمره مردم بود. (آیندگان ۱۳۵۵: ۲) اسدالله علم در یادداشت‌های خود، افزایش قیمت‌ها را به شورای اصناف نسبت می‌دهد. علم می‌گوید که

بررسی سیاست‌های دولت در مهار تورم ... (حسن اسدی و محسن پرویش) ۱۳

قیمت‌ها به نسبت بالا رفته و قیمت سایر اجناس نیز افزایش یافته است. او از شورای اصناف انتقاد می‌کند و می‌گوید که عملکرد آن‌ها مانند عملکرد گریه‌ای است که با دنبه بازی می‌کن د، به این معنی که شورای اصناف قیمت‌ها را به شکل نامتعادل و ناپایدار افزایش می‌دهد. (علم ۱۳۹۰: ۳/۱۱۴) در این میان حزب رستاخیز برای نفوذ به درون طبقه متوسط مرفه قانونی برای اصلاح تشکیلات اصناف وضع کرد، اصناف قدیمی را منحل و اصناف جدیدی تشکیل داد و اتاقهای اصناف را که به شدت نظارت می‌شدند جایگزین شورای عالی اصناف کرد (اشرف ۱۳۷۴: ۱۹) که البته اتاقهای اصناف استانها زیر نظر مستقیم استانداران قرار داشتند. دولت با تاسیس شرگت های دولتی برای وارد کردن و توزیع مواد اصلی غذایی اصلی پایه اقتصادی بازار را به صورت آشکار تهدید می‌کرد. (آبراهامیان ۱۳۸۴: ۵۴۵) نشریه دنیا در شماره آذر ۱۳۵۴ مقاله ای تحت عنوان «مبارزه شاه علیه اصناف» به چاپ رساند. البته نباید از نقش اصناف در تورم و گرانی کالاهای اساسی به سادگی عبور کرد. تجار و صنایع معتقد بودند که نرخ کالاهای تولیدی افزایش نیافته و افزایش نرخ ها فقط در سطح خرده فروشی اتفاق افتاده است اما طاهر ضیائی، رئیس اتاق بازرگانی و صنایع هم در اجتماع صاحبان صنایع و بازرگانان اعلام کرده بود که واحدهای تولیدی قیمت کالاها را بالا برده اند. (اطلاعات، ۱۳۵۴: ۲۸) و دولت هم با قطعیت به دنبال تعقیب گران فروشان بود. افزایش قیمت‌ها در سال ۱۳۵۵ نیز نشان‌دهنده وضعیت نامطلوب اقتصادی در ایران بود. روزنامه آیندگان از کمبود و گرانی چای در کشور و روغن نباتی در کشور خبر می‌دهد. این نشان می‌دهد که علاوه بر افزایش قیمت مواد غذایی، سایر مواد نیز درگیر مشکلات قیمتی بودند. یکی از دلایل آن عدم کنترل مناسب بر بازار است. چنانکه اگر بازار به‌طور کامل کنترل نشود و عواملی مانند دلالی، نقص تأمین و توزیع، و افزایش ناگهانی قیمت‌ها وجود داشته باشد، قیمت‌ها افزایش می‌یابد. (آیندگان ۱۳۵۵: ۲)

به طوری که بر اساس گزارش کار ماهانه گروه های ناظران صنفی ستاد مبارزه با گرانفروشی در طی یکماهه خرداد ۱۳۵۶ از ۱۳۶۰ واحد صنفی در نقاط مختلف شهر مشهد ۲۲۲ نفر متخلف از متصدیان صنوف مختلف به جرم گرانفروشی، کم فروشی به دادگاههای مشهد معرفی شدند. (ساکما، ش سند ۲۹۳/۱۳۲۳۷۰) به طور کلی علل افزایش قیمت ها را در شهر مشهد می توان معلول چند مسئله دانست:

۱. نایاب شدن و نایاب کردن برخی از کالاهای مصرفی از طریق تولیدکنندگان،

واردکنندگان و صاحبان قدرت مالی در اصناف

۲. دخالت مسولان امور عمومی اتاق های اصناف و بازرگانی منطقه ای در امر نرخ گذاری بدون توجه به نظام اقتصاد سنتی و ملی کشور و مقررات مربوط به مصرف، عرضه و تقاضا.

۳. محدود کردن صدور برخی از مواد خوراکی از مناطق تولید نسبت به مناطق مصرف به علت نرخ گذاری

۴. نرخ گذاری بدون مآخذ مرکز بررسی قیمت ها در مورد تمام کالاها اعم از صنعتی، خدماتی، خوراکی و دستمزدها

۵. اجازه ورود مواد خوراکی از خارج بدون توجه به تولید بلامصرف کشور

۶. ایجاد رکود اقتصادی و بلا تکلیف بودن کالاهای مبادلاتی و عدم انجام معاملات یا ترک فعالیت های حرفه ای یا اتفاقی در سطح عمده فروشی و خرده فروشی.

۷. واگذاری مسولیت به افراد غیر صالح و ناکارآمد به عنوان عضویت در کمیته ها و یا مسول مستقیم و تشکیل کمیسیونها.

در دوران پهلوی، دخالت نامناسب مسولان و اتاق های اصناف به عنوان یکی از عوامل اصلی افزایش قیمت ها و تورم شناخته شده است. این دخالت ها شامل تعیین نرخ ها و قیمت ها بدون رعایت نظام اقتصادی و مقررات مربوط به مصرف، عرضه و تقاضا بوده است. این عملکرد نادرست باعث افزایش نامتعادل و ناپایدار قیمت ها شده و تورم را افزایش داده است. این وضعیت منجر به نارضایتی مردم و افزایش قیمت های سایر اجناس نیز شده است. (ساکما، ش سند ۲۳۰/۳۱۵۵۵) با این وجود دولت پهلوی رشد سریع اقتصادی، افزایش جمعیت و افزایش درآمد سرانه به ویژه رشد درآمد نقدی ناشی از فعالیت های غیراقتصادی و سودآوری برخی از فعالیت ها در شتاب گرانی و گران فروشی رو موثر می دانست. محمد رضا شاه پهلوی در کتاب پاسخ به تاریخ اشاره دارد که از ۱۳۵۴ تا ۱۳۵۶ تا اندازه ای جلوگیری از تورم در ایران امکان پذیر شد. پایین آمدن شاخص هزینه زندگی به میزان پنج درصد و توقف افزایش حجم پول در جریان، بی آن که موجب کاهش رشد اقتصادی شود به جلوگیری از تورم کمک کرد. ولی در سال ۱۹۷۷ (۱۳۵۶) قیمت کالاهای مصرفی دوباره سیر صعودی به خود گرفت. مقررات کشوری و منطقه ای و شهرداریها و نیز آیین نامه های مربوط به نرخ گذاری و تثبیت قیمت ها رعایت نمی شدند. (پهلوی ۱۳۷۷: ۲۴۱)

۳. بررسی اقدامات و سیاست‌های دولت در جهت کنترل گرانی‌فروشی و تورم

در مشهد

اصل چهاردهم انقلاب سفید، که توسط محمدرضا شاه پهلوی در مرداد ۱۳۵۴ ابلاغ شد، به منظور مبارزه با گرانی‌فروشی و کنترل تورم در ایران بود. این اصل به حمایت از مصرف‌کنندگان، توزیع صحیح کالاها بر اساس سود عادلانه، مبارزه پیگیر با فروشندگان سودجو و پایان دادن به گرانی‌فروشی می‌پرداخت. (ساکما، ش سند ۳۳۰/۳۱۵۵۵) با ابلاغ این اصل، دولت تلاش کرد با تنظیم و کنترل قیمت‌ها، محدود کردن سودهای غیرعادلانه و تنظیم توزیع کالاها، تورم و گرانی‌فروشی را کاهش دهد و به مصرف‌کنندگان امکان دسترسی به کالاها با قیمت مناسب را فراهم کند. ریس کل بانک مرکزی، حسنعلی مهران در یک مصاحبه در ۲۲ آذر ۱۳۵۶ از سیاست‌های ضد تورمی دولت و نقش آن در پایین آوردن قیمت‌ها سخن می‌گوید. در حالی که مشاهدات عملی و میدانی حاکی از این مسئله بود که آنچه در مورد کاهش قیمت‌ها به ویژه در مورد قیمت زمین و مسکن ذکر شده بود دور از واقعیت بود. چرا که عدم خرید و فروش و عدم انجام معاملات به دلیل سرگردانی مردم و نامعلوم بودن وضع لایحه دولت در زمینه مسکن و اجاره بود. بنابراین خودداری همگانی و ایجاد رکود معاملات از سوی ریس کل بانک مرکزی مهار حالت تورم اقتصادی تعبیر شده بود. با این وجود نگاهی به روزنامه‌ها نشان می‌دهد که نه تنها کاهش قیمت‌ها و تورم حقیقت نداشت بلکه قیمت‌ها کم‌کم به سیر صعودی خود ادامه می‌داد و در برخی از موارد نایاب شدن مواد اولیه و همچنین عدم مبادلات کالاها یا احتکار هم موجب افزایش قیمت‌ها شده بود. شاخص هزینه زندگی شهریور تا آبان ۱۳۵۶ خود گویای مسائل زیادی می‌باشد:

شاخص هزینه زندگی	افزایش
شهریور ۱۳۵۶ نسبت به شهریور ۱۳۵۵	۳۰/۲ درصد
مهر ۱۳۵۶ نسبت به مهر ۱۳۵۵	۲۵/۳ درصد
آبان ۱۳۵۶ نسبت به آبان ۱۳۵۵	۲۳/۹ درصد
شاخص هزینه خوراک	افزایش
شهریور ۱۳۵۶ نسبت به شهریور ۱۳۵۵	۲۱/۷ درصد
مهر ۱۳۵۶ نسبت به مهر ماه ۱۳۵۵	۱۹/۹ درصد
آبان ماه ۱۳۵۶ نسبت به آبان ۱۳۵۵	۲۱/۱ درصد

از این رو محمدرضا شاه روش های معمول را برای کنترل تورم کارساز نمی دانست و به دنبال اقدامات موثرتری بود که این اقدامات شامل تشکیل و تقویت سازمان های صنفی و حمایت از مصرف کننده، تغییر در ساختار و فعالیت اصناف و تعیین قیمت و همچنین برخورد جدی با گران فروشان می باشد. (پهلوی ۱۳۵۵: ۱۸۳-۱۸۵)

۱.۳ تشکیل و تقویت سازمان های صنفی

این مسئله می توانست به منظور تنظیم و کنترل فعالیت های اقتصادی در صنایع و اصناف مختلف باشد. این سازمان ها می توانستند نقش مهمی در تنظیم قیمت ها، کنترل کیفیت محصولات و حفظ حقوق مصرف کنندگان داشته باشند. از این رو یکی از این اقدامات تشکیل کمیته حمایت از مصرف کننده بود. در اساسنامه این کمیته آمده بود توسعه و گسترش سریع فعالیت های مختلف اقتصادی طبعاً موجب آن گردیده که قدرت خرید کلیه افراد کشور افزایش یابد و از آنجا که صرف نظر از مشکلات ناشی از اختلال در نظم بازرگانی و پولی جهان، بالا رفتن تولید امری تدریجی و مستلزم گذشت زمان است، لذا لازم است کوشش همه جانبه ای از طرف دولت و مردم بعمل آید تا حتی الامکان از سوء استفاده تولیدکنندگان و واردکنندگان و فروشندگان از طریق بالا بردن قیمت پائین آوردن کیفیت کالاها و خدمات و ایجاد کمبودهای مصنوعی و بازار سیاه، جلوگیری شود. برای تحقق این نظر و ایفای نقش مصرف کننده در بازار عرضه و تقاضا تشکیل یک کمیته مرکب از نمایندگان کلیه گروه های مختلف جامعه که حمایت از مصرف کننده را وجهه همت خود قرار داده باشد مقتضی به نظر میرسد. هدف و وظائف کمیته ملی حمایت از مصرف کننده عبارت بود از:

الف- توجیه افکار عموم مردم در باره حقوق حقه مصرف کننده و کیفیت و قیمت کالاها در داخل و خارج کشور

ب- برقراری ارتباط بین مصرف کنندگان و سازمان های مسئول و تجهیز مردم در همکاری و مشارکت هرچه بیشتر در جهت حفظ حقوق و مصالح جامعه مصرف کننده.

ج- تشویق مردم به لزوم صرفه جوئی درباره کالاهائی که عرضه آنها گم است.

د- نظارت و مراقبت در قیمت و فروش و بررسی در مورد نوع و کیفیت کالاها و خدمات.

(ساکما، ش سند ۲۹۳/۶۲۴۱۳)

۲.۳ تعیین نرخ اجناس و کنترل قیمت‌ها

یکی از اقداماتی که از سوی مسولین دولت پهلوی در مشهد صورت گرفت تعیین نرخ اجناس و کنترل قیمت‌ها بود. سیاست‌های دستوری و قیمت‌گذاری از سوی دولت می‌تواند تأثیرات متنوعی بر روی اقتصاد داشته باشد. از یک سو، این سیاست‌ها ممکن است به نظر برخی به عنوان راهکاری برای بهبود توزیع درآمد و کاهش فقر مورد توجه قرار گیرند. اما از سوی دیگر، این سیاست‌ها می‌توانند منجر به کاهش شفافیت و کارایی اقتصادی شوند. به عبارت دیگر، این سیاست‌ها ممکن است باعث محدودیت‌ها و موانعی برای تولید ثروت و رشد اقتصادی شوند و در نتیجه، به جای وفور کالا، قحطی و کمیابی را در اقتصاد ایجاد کنند. بنابراین، تعامل بین دولت و اتاق‌های اصناف در زمینه سیاست‌های دستوری و قیمت‌گذاری می‌توانست تأثیرات متنوعی بر روی اقتصاد داشته باشد. از طرفی، این اقدامات می‌توانست بهبودی در شرایط بازار و توزیع منابع ایجاد کنند، اما از سوی دیگر، ممکن بود منجر به محدودیت‌ها و موانعی برای رشد اقتصادی و توسعه بازار شوند. اتاق اصناف مشهد کنترل قیمت‌ها را منوط به همکاری مردم می‌دانست و از مردم تقاضا داشت که در هیچ شرایطی کالایی را بیش از نرخ مقرر خریداری نکنند و هرگونه گران‌فروشی را به شعبه یک بازرسی اتاق اصناف اطلاع دهند. ضمن اینکه اتاق اصناف اشاره دارد که گرانی و کمی عرضه کالاها هیچ ارتباطی با این اتاق ندارد بلکه وظیفه اتاق اصناف مبارزه با گران‌فروشی کالا و انجام سایر وظایف مقرر در قانون می‌باشد. (نویسندگان خراسان ۱۳۵۲، ص ۱) با وجود قیمت‌گذاری و تعیین نرخ اجناس و همچنین تلاش کمیسیون نظارت بر اتاق اصناف اما مشاهده می‌شود که در بیشتر مواقع این نرخ‌ها اجرا نمی‌شد. به عنوان مثال میان نرخ میوه در میدان و مغازه‌ها با نرخ‌های مصوب کمیسیون نظارت همواره اختلاف زیادی دیده می‌شد. (ساکما، ش سند ۲۹۷/۱۳۲۳۷۰) از اواسط سال ۱۳۵۴ دولت پهلوی هم به دنبال کنترل گرانی و قیمت‌گذاری دستوری بود. اما کنترل گرانی قواعد خاص خود را دارد و در بدیهی‌ترین سطح، بر کنترل تورم متمرکز است. در این زمان، سیاستگذاران پهلوی به جای تمرکز بر کنترل تورم از طریق انضباط نظام پولی و مالی، به کنترل قیمت‌ها در سطح بنگاه‌ها و اصناف تمایل داشتند. این نگرش ممکن است به منظور حفظ استحکام بازار و کنترل قیمت‌ها بوده باشد. افراد کم‌فروش و گران‌فروش نیز به منظور جلوگیری از افزایش نامتعادل و ناپایدار قیمت‌ها و کنترل تورم به شدت تحت

قیمت‌گذاری شده به صورت نسبی ارزان می‌شود و تقاضای این کالاها افزایش می‌یابد و این افزایش تقاضا در حالی اتفاق می‌افتد که تولیدکنندگان نیز با کاهش قیمت‌های نسبی انگیزه افزایش تولید را از دست می‌دهند، انگیزه نداشتن تولیدکنندگان برای افزایش تولید در پاسخ به تقاضا سبب کاهش سهم کالاهای تولید داخل در بازار محصول می‌شود. به‌طور کلی رویکردی که در مورد مبارزه با افزایش قیمت‌ها وجود داشته این بوده که با تعیین قیمت برای بسیاری از کالاها از افزایش قیمت‌ها جلوگیری شود. اما وقتی افزایش قیمت‌ها به‌عنوان یک پدیده اقتصاد خرد و نه اقتصاد کلان معرفی شود، خود به خود راه حل آن نیز به سطح خرد تقلیل می‌یابد. در این رویکرد به جای عدم تعادل‌های اقتصاد کلان و در راس آنها کسری بودجه دولت، تولیدکنندگان و توزیع‌کنندگان بنگاه‌های بخش خصوصی به‌عنوان مقصران اصلی هر گونه افزایش قیمتی مورد اتهام قرار می‌گیرند و به افکار عمومی به‌عنوان مقصران اصلی گرانی معرفی می‌شوند. چنانکه هوشنگ انصاری صاحبان صنایع و اصناف را عامل گرانی معرفی کرد و معتقد بود صنایع باید با پایین آوردن قیمت‌ها که در اثر تورم ایجاد شده است باید پیش قدم کنترل نرخ قیمت‌ها باشند. (اطلاعات ۱۳۵۴: ۴) در همین راستا، مجلس هم به گرانی و گرانی‌فروشی به شدت حمله می‌کند. نمایندگان مجلس اتاق اصناف را جز ایجاد موجی از نارضایتی مردم و حتی خود اصناف نمی‌دانستند و محمد حسن رهنوردی نماینده تهران هم ضمن انتقاد از اقدامات اتاق اصناف گفت که این اتاق هیچ وقت اقداماتی به نفع توده مردم نکرده است. او معتقد بود که افرادی که در اتاق‌های اصناف یا اتاق‌های بازرگانی هستند فقط منافع خودشان را در نظر داشتند و اغلب آنان باعث بالارفتن قیمت‌ها می‌شوند. چنانکه برنامه‌ها و اقداماتی که اتاق اصناف انجام داده است موجب افزایش قیمت‌ها شده است. از این رو پیشنهاد می‌دهد که اتاق اصناف باید قبول مسولیت کند و جوابگوی نابسامانی‌ها باشد یا اینکه در اتاق اصناف را ببندند. (اطلاعات ۱۳۵۴: ۲۵) مردم هم از گرانی گله فراوانی داشتند و اصناف و کاسبکاران را مسول گرانی‌ها معرفی می‌کردند. مسئله‌ای که به هیچ وجه برای اصناف قابل قبول نبود. در این بین برخی از اصناف دست به شیوه‌های ماهرانه‌ای می‌زدند. در واقع آنها بعد از برخاستن موج مبارزه ضد گران‌فروشی دست بکار شدند. ابتدا نرخ‌ها را تا چهل درصد افزایش دادند و بعد با اعلان‌هایی به اطلاع مشتریان خود می‌رساندند که برای همصدایی با مبارزه ضد گرانی ده درصد در نرخ‌ها تخفیف داده‌اند. این در حالی بود که همه اتیکت

های سابق را از روی اجناس مغازه خود برداشته بودند و قیمت های جدید را درج نموده بودند. (اطلاعات ۱۳۵۴: ۵)

نرخ گذاری دستوری مشکلاتی هم برای صنوف مختلف از جمله خیاطان مشهود ایجاد کرده بود. به عنوان مثال، صنف خیاطان مشهود مشکلات زیادی را گزارش کرده است. این مشکلات شامل مسائل مربوط به نرخگذاری، هزینه های قانونی و افزایش قیمت مصالح مورد نیاز برای دوخت لباس ها بوده است. همچنین، درخواست های مکرری از سوی صنف خیاطان به مقامات مربوطه ارسال شده بود. در مورد نرخگذاری، در کمیسیون نظارت با حضور نمایندگان کارگران دوزنده مشهود، توافق شده بود که نرخ دوخت کت بین ۰ تا ۶۰۰ ریال باشد. اما بر اساس بخشنامه های اداره کار و بالارفتن هزینه زندگی، حقوق کارگران برای دوخت لباس ها از سوی کارفرمایان به ۸۰۰ تا ۹۰۰ ریال افزایش یافته است که شامل ۲۵٪ افزایش هزینه برای کارفرمایان از تاریخ تصویب نرخ می شود. در مورد حق بیمه، در تاریخ تصویب نرخگذاری در سال ۱۳۵۲، حق بیمه پرداختی ۱۸٪ از اجرت کار بوده است. اما بر اساس قانون مصوب در سال ۱۳۵۴، حق بیمه پرداختی به ۲۸٪ افزایش یافته است، یعنی ۱۰٪ از تاریخ ۱۳۵۵/۱/۱ به ۳۰٪ افزایش یافته بود. در نهایت، با توجه به افزایش مالیات ها و افزایش قیمت مصالح خیاطی، هزینه های اضافی به ۳۵٪ افزایش یافته بود. این افزایش هزینه ها می توانست باعث ناامیدی و از کار افتادن برخی از اعضای این صنف شود. بنابراین، با توجه به مشکلات مطرح شده، درخواست شده بود که نرخ ها مورد بازنگری قرار گیرد تا افراد این صنف بتوانند با افزایش هزینه های زندگی به کار خود ادامه دهند و در غیر این صورت، احتمالاً برخی از اعضای این صنف مجبور به ترک شغل خود و یافتن شغل دیگری می شدند (ساکما، ش سند ۲۹۳/۱۳۲۳۷۰) بنابراین دلیل اینکه قیمت گذاری تأثیرات مثبتی بر قیمت ها در مشهود نداشت را شاید بتوان به دلیل کمبودهای مصنوعی و کاهش انگیزه تولید کنندگان دانست. در واقع وقتی قیمت ها پایین تر از سطح تعادل بازار تعیین می شوند، تقاضا برای کالاها و خدمات افزایش می یابد، در حالی که عرضه کاهش می یابد، زیرا تولیدکنندگان ممکن است تمایلی به فروش محصولات خود با قیمت های غیرسودآور نداشته باشند. این امر می تواند به کمبود کالاها و خدمات منجر شود. از سویی وقتی تولیدکنندگان نمی توانند قیمت هایی را که بازار را منعکس می کنند دریافت کنند، انگیزه آن ها برای سرمایه گذاری در بهبود کیفیت و افزایش تولید کاهش می یابد. این می تواند به کاهش رقابت پذیری منجر شود.

۳.۳ تشکیل ستاد مبارزه با گران فروشی و برخورد با متخلفان

اولین تلاشها برای مقابله با گرانی به دهه ۱۳۴۰ برمی‌گردد. به طوری که دولت و بلدیة برای مبارزه با گران فروشی و جلوگیری از تعدیات و اجحاف کسبه به خصوص نانوایان و گوشت فروشان اقداماتی انجام داده بود. در تذکراتی که به متصدیان داده بود بر لزوم رعایت کامل مقررات بهداشتی و همچنین نصب آگهی نرخ و قرار دادن آن در انظار مشتریان تاکید شده بود. (ساکما، ش سند ۲۳۰/۳۳۶۲۶)

قانون نظام صنفی، لایحه قانونی مجازات متخلفین از مقررات نظام صنفی، قانون جلوگیری از احتکار، قانون مجازات پیشه وران و فروشندگانی که کالای خود را مخفی می کنند یا گران می فروشند، قانون مجازات اخلاص کنندگان در عرضه دام و توزیع گوشت، قانون تنظیم کالاهای مورد احتیاج عامه و مجازات محتکران و گرانفروشان و قسمت هایی از قانون مجازات عمومی از جمله قوانینی بود که در دوره پهلوی برای مقابله گران فروشی تنظیم شده بود. با قانون تنظیم توزیع کالاهای مورد احتیاج عامه و مجازات محتکران و گرانفروشان در سال ۱۳۵۳ مبارزه با گران فروشی شکل جدی تری به خود گرفت. به طوری که ماده ۴ این قانون صریحا اعلام می کرد که هر شخص حقیقی یا حقوقی که کالاها یا مصنوعات یا فرآورده های خود را با قیمت بالاتر از نرخ مقرر فروش دهد، یا اجرت و دستمزد خدمات را بیشتر از مقرر دریافت کند، یا کیفیت کالاها را کاهش دهد، یا وزن و مقدار کالاها را کمتر از واقعی تحویل دهد، یا به هر نحوی به مشتریان خسارت وارد کند، مورد مجازات قانونی قرار می گیرد. (مصوبات مجلس شورای ملی، قانون تنظیم توزیع کالاهای مورد احتیاج عامه و مجازات محتکران و گرانفروشان، دوره ۲۳، ش ۲، ص ۶۰۲۸) در برخی از موارد جریمه های بسیار سنگین برای گران فروشان در نظر گرفته شده بود. چنانکه بر اساس قانون مجازات نانوایان و قصابان متخلف که نان و گوشت را گران تر از نرخ که دولت تعیین کرده بود می فروختند به حبس از سه ماه تا یکسال یا پرداخت جزای نقدی از ۵۰۰۱ ریال تا دویست هزار ریال و یا به هر دو مجازات محکوم می شدند. (اطلاعات: ۱۳۵۴: ۴) در ۲۴ تیر ۱۳۵۴ کمیته وزیران متشکل از روسای اتاق های بازرگانی، صنایع و معادن، اصناف تهران، مرکز بررسی قیمت ها و کمیته حمایت از مصرف کننده و چند تن از معاونان وزارت خانه های اقتصادی در کاخ وزارت دارائی تشکیل شد که ریاست آن برعهده هوشنگ انصاری وزیر امور اقتصاد و دارائی بود. ضمن اینکه فریدون مهدوی وزیر بازرگانی، همایون جابر انصاری وزیر مسکن و شهرسازی و همچنین منصور

روحانی از اعضای دیگر این کمیته به شمار می‌رفتند. وظیفه و خطوط اصلی این کمیته مبارزه با گران فروشی، ضوابط مربوط به کاهش قیمت کالاها، جلوگیری از افزایش بی‌رویه قیمت‌ها و بالاخره نحوه اجرای فرمان محمدرضا شاه در زمینه اصل چهاردهم انقلاب سفید بود. (اطلاعات ۱۳۵۴: ۴) این بگیر و ببند حتی القابیان میلیاردی معروف و صاحب پلاسکو را هم بی‌نصیب نگذاشت و او به اتهام صدور دستور گران فروشی، تحریک به عدم عرضه کالا و عدم اجرای نرخ‌های مصوب بازداشت شد. (اطلاعات ۱۳۵۴: ۱) علاوه بر این عباس آهنگی بزرگترین تولیدکننده و فروشنده، پروفیل و آهن در مشهد به جرم گران فروشی، عدم عرضه کالا و تخلف در اثر توزیع نامتعادل آهن آلات به زیان مصرف‌کننده تحت تعقیب قرار گرفت. به موجب گزارشی که توسط توتونچیان رئیس اتاق صنایع مشهد تسلیم استاندار خراسان شد آهنگی که دارنده کارخانه پروفیل و واردکننده عمده آهن در خراسان، رئیس صنف فروشندگان آهن و عضو هیات مدیره اتاق بازرگانی و صنایع و معادن مشهد بود آهن را کیلویی ۵ ریال و پروفیل تولید شده را در کارخانه خود را کیلویی ۲ ریال بیشتر از نرخ مقرر به مردم فروخته بود. (اطلاعات ۱۳۵۴: ۲۱) برای مبارزه با گرانی و کنترل قیمت‌ها در مشهد، قیمت‌ها در ویتترین قفل شده نصب شده بود که کلید آن نزد کمیته ملی حمایت از مصرف‌کننده بود تا در صورت تغییر نرخ یک جنس، کمیته اقدام به گشودن در ویتترین شیشه ای می‌کرد و نرخ جدید را جانشین نرخ قبلی می‌کردند. (اطلاعات ۱۳۵۴: ۱۶) در تیر ۱۳۵۴ محمدرضا شاه یک ماه فرصت تعیین کرده بود تا اصناف گران فروش از تخلف پرهیز کنند. با وجود پایان یافتن این مهلت شاه یک ماه دیگر هم این فرصت را تمدید کرد. (روزنامه خراسان ۱۳۵۴: ۱) در این مهلت یک ماهه تاکید شده بود که اگر تا یک ماه مبارزه با گران فروشی کاملاً به نتیجه نرسد رسیدگی به تخلف گران فروشان به دادگاههای نظامی سپرده می‌شود. (روزنامه ایران نما ۱۳۵۴: ۱) مبارزه با گران فروشی در شهرستانهای استان خراسان هم زیر فرماندار شهر انجام می‌شد. به عنوان مثال در تربت حیدریه عده زیادی از کسبه و پیشه‌وران را به جرم گران فروشی و یا کم فروشی به دادگاهها معرفی و مورد تعقیب قرار گرفته بودند. (روزنامه ستاره قطب ۱۳۵۴: ۱)

با توجه به اظهارات و تصمیمات عبدالعظیم ولیان، به عنوان مسئول مبارزه با گرانی و گرانفروشی و استاندار خراسان، تصمیمات قاطعی را اتخاذ کرد. او دستور داده بود که هر کسی که از مقررات و قوانین نظام جدید عرضه، تولید و فروش کالاهای مایحتاج عمومی پا را فراتر گذارد، بلافاصله بازداشت و تحت تعقیب قانونی قرار گیرد. ولیان درباره این

بررسی سیاست‌های دولت در مهار تورم ... (حسن اسدی و محسن پرویش) ۲۳

موضوع اظهار کرد که در حال حاضر، تنها اجرای سریع و قاطع دستورات شاه در جلوگیری از گرانی‌فروشی و تجاوز به حقوق مشروع مصرف‌کننده مطرح بود. او بیان کرد که در مورد هیچ یک از گرانی‌فروشان و متجاوزان به حقوق اجتماعی و رفاه اقتصادی جامعه چشم پوشی و گذشت نخواهد کرد. همچنین، ولیان در جلسه روسای اتحادیه صنفی و بازرسان مشهد اعلام کرد که هر گونه گرانی‌فروشی، کم فروشی و تقلب در کسب و کار محکوم بود و دیگر فرصتی برای متجاوزان به حقوق مشروع مصرف‌کننده باقی نمانده بود. (خبرگزاری پارس ۱۳۵۴: ۲)

با توجه به اظهارات و تصمیمات ولیان، می‌توان گفت که ولیان با اعلام این تصمیمات و اظهارات، قصد داشت اعتبار و قدرت قانونی دولت را در حفاظت از حقوق مصرف‌کنندگان نشان دهد و به افرادی که به نقض قوانین مربوط به قیمت‌گذاری و مصرف می‌پردازند، پیام قاطعی ارسال کند که هیچ گونه تخلفی بی‌پاسخ نخواهد ماند.

دولت پهلوی با تشکیل ستاد مبارزه با گرانی به سرپرستی فریدون مهدوی، به منظور کنترل اعتراضات و مقابله با گرانی‌فروشی اقدام کرد. اگر چه مسئولین محلی خراسان بر این عقیده بودند که مبارزه با گرانی و گرانی‌فروشی راه خود را با سرعت و قاطعیت و با مشارکت عمومی دنبال می‌کند و این تلاش ملی در مشهد به جهت حمایت از مصرف‌کننده و جلوگیری از اجحاف و تجاوز به حقوق اجتماعی و از میان برداشتن عوامل گرانی انجام شده است اما مشاهده می‌شود که عملاً تاثیری در کاهش تورم نداشته است. یکی از اقداماتی که در شهر مشهد انجام گرفته بود بازداشت بسیاری از پیشه‌وران این شهر به بهانه گران‌فروشی و کم فروشی بود. (روزنامه خراسان ۱۳۵۴: ۱)

در روزنامه آفتاب شرق، دولت به عنوان نهادی که مسئول تنظیم بازار است، اعضای اتاق اصناف را به عنوان عواملی که در افزایش گرانی و تجاوز به حقوق مصرف‌کنندگان دخیل هستند، معرفی کرده است. به همین دلیل، در برخی شهرها تمام اعضای مدیره اتاق‌های اصناف برکنار شده‌اند تا بتوانند جلوی گران شدن بی‌رویه اجناس و ارزاق عمومی را بگیرند. دولت برخی اعضای اتاق اصناف را به عنوان واسطه و دلال می‌خواند که نمی‌گذاشتند صرفه و صلاح مردم، به‌عنوان طبقه خریدار و مصرف‌کننده، رعایت شود. (روزنامه خراسان ۱۳۵۷: ۷) با این حال، رئیس اتاق اصناف مشهد، توتونچیان، این اتهام را قبول نکرد و اعتقاد داشت که تمامی افراد و جمعیت‌های مختلفی که اتاق اصناف را عامل گرانی معرفی می‌کردند، فقط برای کسب وجهه این کار را انجام می‌دادند. او معتقد

بود که عامل اصلی گرانی، عرضه کم کالاها بود که موجب افزایش قیمت‌ها و وجود بازار سیاه می‌شد. به عنوان مثال، روغن نباتی به عنوان یک کالای ضروری از تهران به شهرستان‌ها بسیار کم حمل می‌شد و نماینده رسمی در شهرهای مهم داشتند که به دلخواه خود عمل می‌کردند و کالاهای دیگر را در مقابل فروش روغن به کسبه تحمیل می‌کردند. بنابراین، رئیس اتاق اصناف مشهد معتقد بود که ابتدا باید مشکلات تهران حل شود و سپس به شهرستان‌ها پرداخته شود (نوای خراسان ۱۳۵۳: ۱) آن چیزی که از این مقاله روزنامه می‌توان استنباط کرد این است که تداخل نگرش‌ها بین دولت و اتاق اصناف می‌تواند به ناهماهنگی در سیاست‌ها و اقدامات مربوط به کنترل قیمت‌ها و مبارزه با گرانفروشی منجر شود. این تداخل ممکن است باعث کاهش اثربخشی تدابیر و اقدامات مبارزه با گرانی شود، زیرا هماهنگی و تعامل لازم بین دولت و اتاق اصناف برای اجرای اقدامات کارآمد و موثر در جلوگیری از گرانی ضروری است. چرا که ناهماهنگی در سیاست‌ها و اقدامات مربوط به کنترل قیمت‌ها منجر به افزایش گرانی و نارضایتی مصرف‌کنندگان می‌شود. از سویی دیگر کاهش اثربخشی تدابیر مبارزه با گرانی نیز باعث افزایش تورم و نارضایتی عمومی می‌شود.

در روزنامه آفتاب شرق، شماره ۱۰۸۹۹، اعلامیه‌ای از معاون استانداری خراسان و فرماندار مشهد درباره مبارزه با گرانفروشی منتشر شده است. طبق این اعلامیه، برای مبارزه با گرانفروشی، تعقیب گرانفروشان بدون تماس مستقیم با آنان و تحقیق از خریداران توسط بازرسان افتخاری انجام می‌شد. همچنین اعلام شده بود که بزودی نرخ همه کالاها در یک دفتر کوچک در اختیار مردم مشهد و مسافران قرار خواهد گرفت. همچنین، کارت‌های بازرسان کنترل نرخ‌ها و مبارزه با گرانفروشی نیز در این دفتر کوچک قرار خواهد گرفت. این اقدامات به منظور کنترل قیمت‌ها و مبارزه با گرانفروشی در سالن حزب رستاخیز ملت‌ها انجام گرفت. (آفتاب شرق ۱۳۵۴: ۱) به طور کلی وظایف بازرسان در زمینه مبارزه با گرانی و گرانفروشی و معرفی متجاوزان به حقوق مردم شامل موارد زیر بود:

۱. تهیه تابلوهای استاندارد نرخ‌ها: بازرسان باید تابلوهای استاندارد حاوی نرخ‌های صحیح را تهیه می‌کردند و در کلیه مغازه‌ها و محله‌ها نصب می‌نمودند. این تابلوها باید به صورت ویتترین شیشه‌دار در دسترس مصرف‌کنندگان قرار می‌گرفت.
۲. معرفی متجاوزان به حقوق مردم: بازرسان باید متجاوزان به حقوق را شناسایی کرده و آنها را به مراجع قضایی یا مسئولان مربوطه معرفی کنند. این اقدام به منظور اجرای عدالت و حفظ حقوق مصرف‌کنندگان است.

بررسی سیاست‌های دولت در مهار تورم ... (حسن اسدی و محسن پرویش) ۲۵

۳. تعیین نرخ صحیح: بازرسان باید با تحلیل و بررسی بازار و قیمت‌ها، نرخ‌های صحیح را تعیین کنند. این اقدام به منظور جلوگیری از گرانی‌فروشی و تعیین قیمت‌های عادلانه است.

۴. همکاری با کمیته ملی حمایت از مصرف‌کننده: بازرسان باید در همکاری با کمیته ملی حمایت از مصرف‌کننده و سایر ارگان‌ها و نهادهای مرتبط، در اجرای اصل چهاردهم انقلاب و اهداف آن در اصلاح و بهبود وضعیت مصرف‌کنندگان فعالیت کنند. (آفتاب شرق ۱۳۵۴: ۷)

در همین زمینه در جلسه با حضور سروش، معاون استانداری خراسان و فرماندار مشهد، تصمیمات مهمی اتخاذ شد از جمله دعوت از شهروندان برای مشارکت به عنوان بازرسان افتخاری که نه تنها باعث افزایش نظارت بر بازار می‌شود، بلکه حس مسئولیت‌پذیری و دخالت مستقیم مردم در امور مدیریت شهری را تقویت می‌کند. این اقدام می‌توانست به ایجاد اعتماد بین مردم و مسئولین کمک کند و در عین حال، مردم را نسبت به حقوق خود و مسائل مربوط به گرانی‌فروشی آگاه‌تر سازد. علاوه بر این نصب تابلوهای استاندارد حاوی نرخ‌های صحیح از جمله تصمیمات دیگری بود که گرفته شد. از دیدگاه مسولان مشهدی نصب تابلوهای استاندارد با نرخ‌های صحیح در مغازه‌ها و محله‌ها یک روش موثر برای اطمینان از شفافیت قیمت‌ها و جلوگیری از سوء استفاده‌های احتمالی بود. این اقدام می‌توانست به کاهش سردرگمی مصرف‌کنندگان و ایجاد یک بازار رقابتی سالم‌تر کمک کند. همچنین، دادستان شهرستان مشهد درباره وظایف بازرسان به عنوان ضابط دادگستری و نحوه مامور بررسی گزارش‌های مربوط به گرانی‌فروشی و اقدام قانونی صحبت کرده بود. بر این اساس، کمیسیون تصمیم گرفته بود که برای عده‌ای کارت بازرسی مخفی صادر شود تا در تعقیب و کنترل قیمت‌ها و مبارزه با گرانی‌فروشی فعالیت کنند. (آفتاب شرق ۱۳۵۴: ۷)

علاوه بر این، کمیسیون تقلیل نرخ و استانداری خراسان، با همکاری اتاق اصناف و مردم اطاقهای شهرستان مشهد، تلاش‌هایی در زمینه تامین رفاه و کاهش نرخ‌ها و مبارزه با گرانی‌فروشی انجام دادند. در این کمیسیون که هر هفته دوبار تشکیل می‌شد تصمیم‌هایی برای مقابله با گران‌فروشی گرفته شد. سروش، فرماندار مشهد در همین زمان اعلام کرده بود که تعقیب گران‌فروشان بدون تماس مستقیم با آنان و تحقیق از خریداران توسط بازرسان افتخاری انجام شده است. او همچنین عنوان کرده بود که نرخ همه کالاها در دفتر کوچکی در اختیار مردم مشهد و مسافران قرار می‌گیرد. او همچنین از اهالی مشهد دعوت کرده بود تا

در اجرای اصل چهاردهم به طور یکپارچه در امر مبارزه با گران فروشی و معرفی افراد گران فروش و متجاوز به حقوق اجتماعی همکاری نمایند و نظرات و پیشنهادات خود را به کمیسیون تقلیل نرخ ها و مبارزه با گران فروشی اطلاع دهند. (آفتاب شرق: ۱۳۵۴: ۷)

در این میان، حزب رستاخیز ملت ایران یک ستاد مبارزه با گرانفروشی تشکیل داده بود. این ستاد در ابتدا در تهران و سپس در استان‌های دیگر تشکیل شده بود. (آیندگان ۱۳۵۴: ۴) در جلسه‌ای که با حضور معاون استانداری خراسان و فرماندار شهرستان مشهد در سالن حزب رستاخیز ملت ایران برگزار شد، وظایف بازرسان در زمینه مبارزه با گرانفروشی و تعیین نرخ صحیح تشریح شد. در این جلسه، اعضای کمیته ملی حمایت از مصرف کننده و انجمن‌های دموکراتیک و محلی نیز حضور داشتند. آقای سروش، معاون استانداری خراسان و فرماندار شهرستان مشهد، در سخنان خود به هدف‌های اصل چهاردهم در زمینه مبارزه با گرانفروشی و تعیین نرخ صحیح اشاره کرد. همچنین، اهالی شهر و انجمن‌های محلی دعوت شدند تا به عنوان بازرسان افتخاری در کنترل نرخ‌ها و مبارزه با گرانفروشی همکاری کنند. همچنین، در استانداری خراسان نیز کمیته‌ای به نام تقلیل نرخ‌ها و مبارزه با گرانفروشی با شرکت مسئولان تشکیل شده بود. (نور ایران ۱۳۵۴: ۱) کمیسیون مبارزه با گران فروشی و تقلیل نرخ ها هفته ای دوبار به ریاست معاون استانداری خراسان و فرماندار مشهد تشکیل جلسه می داد. (نور ایران ۱۳۵۴: ۱)

گروه ناظران ستاد مبارزه با گرانفروشی از تاریخ ۱۳۵۵/۹/۲۰ فعالیت خود را آغاز کرده و وظایف آن را به سه بخش اصلی تقسیم کرده بود: ارشاد، تشویق و تنبیه. این گروه ها با تشکیل چهار گروه ناظران صنفی، که شامل یازده نفر کارمند اداری از ادارات مختلف بودند، در طول یک ماه در ماه خرداد ۱۳۵۶ از ۱۳۶۰ واحد کسب و کار در شهر مشهد بازرسی انجام دادند. آنها ۲۲۲ نفر از متصدیان صنوف مختلف را به جرم گرانفروشی، کم فروشی و بد فروشی شناسایی کرده و به ریاست کل دادگاههای مشهد معرفی کردند. همچنین، به ۱۰۲۶ نفر دیگر تذکر داده شد تا مقررات صنفی را رعایت کنند. از طرفی، از ۱۱۲ نفر که مقررات صنفی را رعایت کرده بودند، تشکر شد.

علاوه بر این در بازار منطقه ای مشهد، افراد کانون کارآموزی شاندیز تابلوهای تعیین نرخ اجناس را تهیه نمودند. تمامی اصناف موظف بودند تابلوهای تعیین نرخ اجناس بر روی محصولات نصب کنند و کمیسیون مبارزه با گرانفروشی تحت ریاست معاون استانداری خراسان مرتب بر این امور نظارت کند. این کمیسیون برای جلوگیری از

بررسی سیاست‌های دولت در مهار تورم ... (حسن اسدی و محسن پرویش) ۲۷

گرانفروشی و ایجاد بازار منطقه‌ای در مشهد، مواد غذایی و سایر محصولات را با قیمت مناسب عرضه می‌کرد. هدف این کمیسیون از ایجاد بازار منطقه‌ای، جلوگیری از گرانی و افزایش قیمت‌ها بود. (اطلاعات، ۱۳۵۴: ۱۲) تصمیم کمیسیون تقلیل نرخها و مبارزه با گرانفروشی در جریان مبارزه با گرانفروشی به منظور جلوگیری از وقفه در عرضه کالا و مایحتاج عمومی اتخاذ شده بود. افراد متخلف شامل کسبه، پیشه‌وران، مدیران هتل‌ها و مسافرخانه‌های متخلف به افراد دیگری محول شده بودند تا امور آنها با کیفیت مطلوب اجتماعی جریان داشته باشد. (آیندگان ۱۳۵۴: ۱)

علاوه بر گروه ناظران ستاد مبارزه با گرانفروشی، کمیته ملی حمایت از مصرف‌کننده خراسان نیز اقداماتی برای حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان انجام داده است. این کمیته با همکاری استانداری و دادستان مشهد، کارتهای بازرسی و فرم‌های ویژه‌ای را برای بازرسان صادر و نشریه‌ای را منتشر کرده بود که حاوی نرخ کلیه اجناس بوده است. به گفته متولیان امر این اقدامات به منظور تسهیل و افزایش شفافیت در بازار و تضمین قیمت منصفانه برای مصرف‌کنندگان انجام شده است. در واقع آنان به عنوان ضابطان دادگستری که در ۹ منطقه مشهد فعالیت می‌کردند، برای کنترل قیمت‌ها و تضمین اجرای قوانین مربوط به حمایت از مصرف‌کنندگان، حدود ۳۰ نفر بازرس را برای هر منطقه در نظر گرفته بودند. (خراسان: ۱۳۵۴: ۱) بر اساس گزارش کمیته ملی حمایت از مصرف‌کننده مشهد تا تاریخ ۲۸ مرداد ۱۳۵۴، ۴۵ نفر از کسبه و پیشه‌وران به دلیل گرانفروشی و عدم رعایت نظام صنفی بازداشت شده بودند. همچنین، برخی از گرانفروشان به دادگاه معرفی شده و به پرداخت جرایم سنگین نقدی محکوم شده بودند. (اطلاعات، ۱۳۵۴: ۷)

مبارزه با گرانفروشی و برخورد با متخلفان در مطبوعات دوره پهلوی بازتاب زیادی داشت. این مبارزه و تلاش‌ها برای کنترل قیمت‌ها و جلوگیری از گرانفروشی، به شدت در رسانه‌های آن دوران مورد توجه قرار گرفت. در عصر پهلوی، جراید و رسانه‌های مطبوعاتی معمولاً تحت کنترل دولت بودند و تمایل داشتند تا اقدامات و انجام‌های موفق دولت را برجسته کنند. این رسانه‌ها به عنوان ابزاری برای انتقال پیام‌ها و سیاست‌های دولتی به جامعه عمل می‌کردند و تلاش می‌کردند تا تصویر مثبتی از عملکرد دولت و نهادهای نظامی و اقتصادی ارائه دهند. بنابراین، هدف اصلی جراید در آن دوران بیشتر برجسته کردن کارهای دولت، اعمال قوانین و مقررات، و تلاش‌های مبارزه با مسائلی مانند گرانفروشی بود. این رسانه‌ها تمایل داشتند تا انجام‌های موفق دولت را تحت پوشش خبری خود قرار داده و از

اهمیت اقدامات دولتی در جهت کنترل قیمت‌ها و ایجاد عدالت اقتصادی سخن بگویند. البته این به معنای آن نیست که ستاد مبارزه با گران فروشان هیچ اقدامی صورت نداد ولی این اقدامات نتیجه لازم را نداشت. تقریباً از اواسط تابستان ۱۳۵۴ در مشهد روزی نبود که روزنامه‌ها مطلبی در باب گران فروشی و مقابله با گران فروشان به چاپ نرسانند. برخی از این روزنامه‌ها مطالبی بسیار انتقاد آمیز نسبت به گران فروشان داشتند. به عنوان نمونه روزنامه خراسان در مورخه ۱۱ شهریور ۱۳۵۴ مقاله‌ای تحت عنوان «گران فروش یعنی مفسد» عمل گران فروشی رو یک عمل نابجا و قبیح و غیرقابل تحمل توصیف می‌کند که همگی باید دست به دست هم دهند تا ریشه این مسائل خشک شود. (خراسان، ۱۳۵۴: ۷)

همین روزنامه در شماره ۱۳ شهریور ۱۳۵۴ مقاله‌ای منتشر می‌کند تحت عنوان «گران فروشی یعنی دزد» که در آن گران فروش و محترک را رییس السارقین می‌خواند با این تفاوت که دزد در تاریکی شب دزدی می‌کند اما محترک و کم فروش و گران فروش در جلوی چشم همه در وسط روز دزدی می‌کند. (خراسان، ۱۳۵۴: ۱)

۴.۳ دادگاه سیار گرانفروشان

به منظور رسیدگی سریع به شکایات مربوط به گرانفروشی که یکی از هدف‌های اصل چهاردهم انقلاب شاه بود، دادگاه سیار کیفر گرانفروشان از ۴ شهریور ۱۳۵۴ فعالیت خود را در مشهد آغاز کرد و بر اساس برنامه‌ای که تنظیم شده بود، این دادگاه همه روزه در نقاط مختلف شهر آماده دریافت شکایات ساکنان مشهد و زائران در زمینه گرانفروشی، کم‌فروشی یا هر نوع تخلف کسبی بود. فرمانداری شهرستان مشهد اعلام کرد که علاوه بر این دادگاه، اهالی مشهد و زائران می‌توانستند شکایات خود را از تخلفات اصناف و کسبه به دادگاه‌های ثابت و کمیته‌های مربوطه در حزب رستاخیز ملت ایران و فرمانداری شهرستان مشهد ارسال کنند تا مورد رسیدگی قرار میگرفت و افراد متخلف از مقررات نظام صنفی به مجازات قانونی برسند. فرمانداری شهرستان مشهد ضمن اعلام ساعات و محل کار دادگاه سیار کیفر گرانفروشان اعلام داشت که بزودی صبحها نیز دادگاه سیار در نقاط مختلف شهر دایر خواهد شد. (آفتاب شرق ۱۳۵۴: ۸) به عنوان مثال دادگاه سیار کیفر گران فروشان در ۱۲ شهریور ۱۳۵۴ دوازده تن از اصناف و کسبه شهر مشهد را به علت گران فروشی، اتیکت نرخ و پروانه کسب به پرداخت ۳۰۰۰۰ ریال جریمه محکوم کرد. (آفتاب شرق ۱۳۵۴:

۱) علاوه بر این تعداد ۴۹ نفر از پیشه‌وران و کسبه در شهرهای خراسان هم به دلایل فوق به پرداخت جرائم نقدی از ۱۵۰۰ تا ۳۰۰۰۰ ریال محکوم می‌شدند. (اطلاعات ۱۳۵۴: ۴)

۴. عدم کارایی فعالیت‌های مبارزه با گران‌فروشی بر اقتصاد و زندگی مردم

محمدرضا شاه پهلوی در کتاب پاسخ به تاریخ در باب عدم کارایی ستاد مبارزه با گران‌فروشی و دیگر اقدامات برای کنترل تورم استفاده از دانشجویان داوطلب را بزرگ‌ترین اشتباه دولت می‌داند و عنوان می‌کند که علیرغم هم‌تلاش‌ها قیمت‌ها رو به افزایش گذاشت زیرا اعمال افراطی بعضی از دانشجویان ناظر، همراه با تهدیدهای اتفاقی و بی‌اطلاعی‌شان از واقعیات بازرگانی بسیاری از خرده‌فروشان را بیزار کرد. این خرده‌فروشان خود را میان عمده‌فروشان که مرتباً قیمت‌زیادتری برای کالاهایشان مطالبه می‌کردند و جوانان تندخو و سخت‌گیری که دکانداران خرده‌پا را با تحمل زیان به فروش کالاهایشان مجبور می‌کردند درگیر یافتند. چنانکه از ابتدای مهر ۱۳۵۴ بیش از ۳۰۰ دانشجو دانشکده علم و صنعت و ۲۵۰ سپاهی به گروه‌های مبارزه با گران‌فروشی حزب رستاخیز و کمیته حمایت از مصرف‌کننده پیوستند. (اطلاعات ۱۳۵۴: ۳) در ابتدای مهر ۱۳۵۴ نزدیک به ۱۳۰۰ دانشجو کار مبارزه با گران‌فروشی را گرفته بودند. (رستاخیز ۱۳۵۴: ۱)

محمدرضا شاه پهلوی به مجازات‌های مرتکبین تخلف از اصل ۱۴ و تشکیل دادگاه‌های خاص هم اشاره دارد که احکام صادره آنها قطعی و بدون فرجام‌خواهی بود. او اشاره می‌کند که صاحبان کارخانه‌ها و فروشگاه‌ها=های زنجیره‌ای به جریمه‌های سنگین محکوم شدند و پروانه کسب عده‌ای ضبط شد و عده‌ای هم به زندان افتادند. شرکت‌های چندملیتی خارجی، مقامات اتحادیه‌های صنفی، اتاق‌های بازرگانی، شهرداران و کارمندان عالی‌رتبه به پرداخت جریمه و مجازات محکوم شدند. میلیون‌ها تن کالا که به قصد سوداگری احتکار شده بود مصادره و به قیمت‌های قانونی به مصرف‌کنندگان فروخته شد. در همان حال مقررات جدیدی برای نظارت بر بازار وضع گردید ولی نتیجه نهایی منفی بود. (پهلوی ۱۳۷۷: ۲۴۱-۲۴۲)

یکی از مسائلی که باید به آن اشاره کرد این است که در دوران پهلوی، دولت برای مقابله با مشکلات و بحران‌های اقتصادی، به جای اتخاذ رویکردهای سیاسی و اقتصادی مبتنی بر تحقیقات و تجربیات، به تصویب قوانین دستوری پرداخت. این رویکرد دستوری، عموماً به اجبار و تنبیه عاملان اقتصادی تکیه می‌کند، بدون آنکه به عوامل و عوامل اصلی

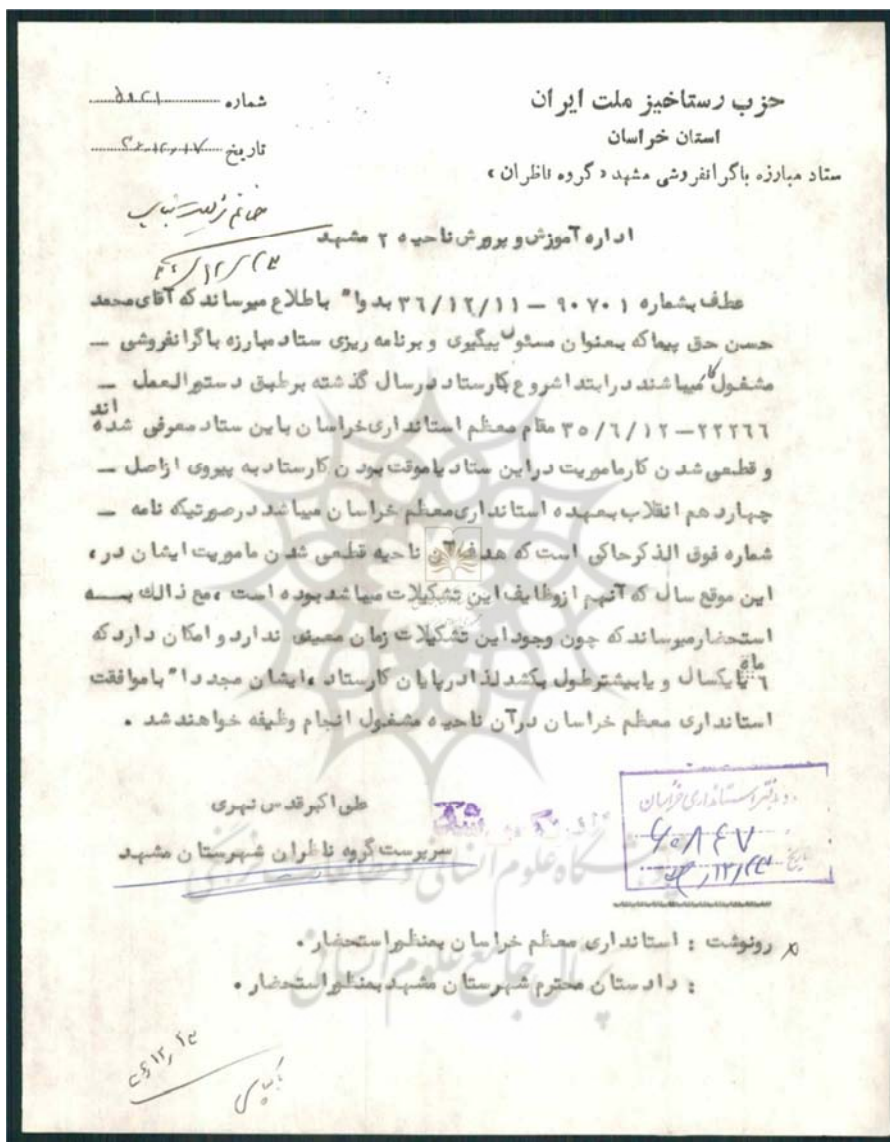
مشکلات توجه کند. با این رویکرد دستوری، دولت تلاش می‌کند با اعمال تحریم‌ها و تنبیه‌ها بر روی فروشندگان و تولیدکنندگان، قیمت‌ها را کاهش دهد و گران‌فروشی را مهار کند. به عنوان مثال، بازداشت چهره‌های مشهور واحدهای تولیدی کشور، به منظور ایجاد اثر روانی مطلوب در کاهش قیمت‌ها انجام می‌شد. اما این تأثیر معمولاً موقتی بود و به طور پایدار نبود. از طرفی، رشد قیمت‌ها همچنان ادامه داشت و تصویب قوانین و رویکردهای دستوری توانایی کنترل تورم را نداشتند. این نشان می‌دهد که عوامل دیگری مانند عرضه و تقاضا، تورم را تحت تأثیر قرار می‌دهند و تنها اعمال تحریم‌ها و تنبیه‌ها بر روی عاملان اقتصادی کافی نبود. به علاوه، رویکردهای دستوری در مبارزه با گران‌فروشی نیز محدودیت‌هایی داشتند. دولت نمی‌توانست به مدت طولانی بر روی هر فروشنده و تولیدکننده نیروی مأمور بگذارد تا قیمت‌ها را کنترل کند. برای مقابله با گران‌فروشی، نیاز به ایجاد یک نظام و سیستم اقتصادی و تجاری بود که به طور سیستماتیک کالاها و مواد مصرفی بر اساس نرخ‌های معینی عرضه شوند و قابل کنترل باشند (اطلاعات ۱۳۵۴: ۵)

در دوران پهلوی، با وجود بی‌اثر بودن قوانین دستوری قبلی، هنوز هم در مواجهه با مشکلات و بحران‌ها، قوانین جدیدتری تصویب می‌شد. این نشان می‌دهد که دولت به جای اصلاح رویکردها و تجدید نظر در سیاست‌های قبلی، به تصویب قوانین جدید روی می‌آورد که احتمالاً نیز بی‌نتیجه خواهد بود. مردم نیز از قوانین پراکنده مربوط به گران‌فروشی انتقاد می‌کردند و بر تشکیل سازمانی مسئول برای پیگیری و تدوین یک اصول صحیح اقتصادی تأکید داشتند. آنها به دنبال ایجاد یک نظام و ساختار قوی‌تر در حوزه اقتصاد بودند که بتواند به طور سیستماتیک با مشکلات اقتصادی مبارزه کند و قوانینی که به صورت پراکنده و بی‌سیستم اتخاذ می‌شدند، را نادیده بگیرند. با این حال، دولت به جای توجه به این انتقادات و توجه به نیازهای مردم، به تصویب قوانین جدید روی می‌آورد که احتمالاً نیز بی‌نتیجه بود. این رویکرد نادرست می‌توانست به عدم پایداری و عدم اثربخشی در حل مشکلات اقتصادی منجر شود. دولت در مواجهه با بحران‌ها، به جای توجه به ریشه‌های مشکلات، به تنبیه عاملان کوچک اقتصادی می‌پرداخت. این رویکرد نادرستی بود، زیرا عاملان کوچک اقتصادی نقش کمتری در ایجاد بحران‌ها داشتند و تنبیه آنها بدون دلیل موجه، می‌توانست به تضعیف اقتصاد و ایجاد ناامیدی در صنف‌های مختلف منجر شود. بسیاری از مردم معتقد بودند که توجیه دولت پهلوی از ریشه‌کنی گرانی نباید به قطع و قمع تولید کننده بینجامد، زیرا محدود شدن میزان تولید، در نهایت به ضرر مصرف‌کننده

تمام می‌شود. آنها به این باور بودند که دولت باید درهای تولید را به روی صاحبان سرمایه باز بگذارد، اما با نظارت دقیقی بر آن دست‌یابی به نتایج مطلوب را تضمین کند. بنابراین رویکرد دولت در مواجهه با بحران‌ها و تنبیه عواملان کوچک اقتصادی، نادرست بود و می‌توانست به تضعیف اقتصاد و ایجاد ناامیدی در صنایع مختلف منجر شود. برای حل مشکلات اقتصادی، نیاز به توجه به ریشه‌های مشکلات، اصلاح سیستم اقتصادی و تجاری، و ایجاد نظامی قابل کنترل بر بازار بود تا بتوان به طور پایدار با مشکلات اقتصادی مبارزه کرد و به رشد و توسعه اقتصادی منجر شد. (اطلاعات: ۱۳۵۴: ۵)

۵. نتیجه‌گیری

در پایان به عنوان نتیجه‌گیری می‌توان چند نکته کلیدی را مطرح کرد. اولاً، سیاست‌های اتخاذ شده توسط دولت، اگرچه در برخی موارد توانستند به طور موقتی قیمت‌ها را کنترل کنند، اما در بلندمدت نتوانستند به مهار پایدار تورم و گران‌فروشی منجر شوند. دوماً، این سیاست‌ها گاهی اوقات باعث ایجاد تنش‌هایی بین دولت و اصناف شدند، که نشان‌دهنده نیاز به درک بهتری از دینامیک‌های بازار و نقش اصناف در اقتصاد بود. همچنین، مشاهده شد که اصناف و بازاریان مشهد به عنوان بخشی از جامعه مدنی، در برابر سیاست‌های دولتی واکنش‌هایی نشان دادند که گاهی اوقات به مقاومت در برابر این سیاست‌ها منجر شد. این واکنش‌ها نه تنها از نظر اقتصادی، بلکه از نظر اجتماعی و فرهنگی نیز مهم بودند، زیرا بر تعاملات اجتماعی و ساختار قدرت در جامعه تأثیر می‌گذاشتند. در نهایت، تجربه مشهد در سال‌های پایانی حکومت پهلوی دوم نشان می‌دهد که مدیریت اقتصادی و مهار تورم نیازمند رویکردهای جامع‌تر و در نظر گرفتن تمامی عوامل مؤثر، از جمله نقش اصناف و بازاریان، است. این مطالعه تأکید می‌کند بر اینکه سیاست‌های اقتصادی باید به گونه‌ای طراحی شوند که هم به ثبات اقتصادی کمک کنند و هم از نیازها و خواسته‌های اصناف حمایت نمایند. در غیر این صورت، سیاست‌ها ممکن است به نتایج نامطلوبی منجر شوند که می‌تواند شامل نارضایتی اجتماعی و ناپایداری اقتصادی باشد.

۱۳۲۰

برابرگزارش روابط عمومی اتان اصناف مشهد در ۱۰/۱۰/۳۷ افراد ذیل
 به علت گرانفروشی کفروشی نداشتن پروانه آگهی ایکت برجیب زائد احتکار
 خودداری عرضه کالا و خدمات عدم رعایت نظام صنفی و سایر تخلفات در دادگاههای
 نظام صنفی مشهد محکوم گردیده اند

۱۵۰۰۰	۱/ ابوالقاسم حلیی سازان بلورفروشی خیابان سفلی گرانفروشی
۱۰۰۰۰	۲/ گل محمد صد هندی زاده مسافرخانه دارطهری تجاوز از نرخ مقرر
۱۵۰۰۰	۳/ رحمت الله حمینی رجبعلی = = کاروان ایسگاه سزاب نداشتن پروانه تعطیل و محل کسب دائمی
۵۰۱۰۰	۴/ میرزا حسن هاشمی نژاد خواربارفروشی چهارراه میدان بار گرانفروشی
۱۰۰۰۰	۵/ گل محمد آردانه شیشه فروشی آگوه
۵۰۱۰۰	۶/ فلاهرضا اعظمی گرمابه دار سفلی
۴۰۰۰	۷/ سید علی جلالی مرفوفروشی نادری
۵۰۱۰۰	۸/ صادق ایزدجو = = شا هرضانوی
۲۰۰۰	۹/ احمد باقریان مبروفروشی سفلی
۳۰۰۰	۱۰/ حاج محمد بیگ مرادی مرفوفروشی =
۴۰۰۰	۱۱/ محمد حسین هشارزاده بلورفروشی طهری
۲۵۰۰	۱۲/ حبیب شکفته درب و پنجره ساز شا هرخ شمالی عدم رعایت نظام
۲۱۰۰	۱۳/ ماشاء الله مجاور کفش فروشی نادری نداشتن ایکت
۲۱۰۰	۱۴/ عباس ادیب زاده میوه فروشی دانستن
۳۰۰۰	۱۵/ محمد خدایی نیا فرش فروشی بازار
۲۱۰۰	۱۶/ محمد جواد فخرلی = = = =
۵۰۱۰۰	۱۷/ علی میرزائی افتدیه فروشی محسندآباد = پروانه
۵۰۱۰۰	۱۸/ قلامعلی پاینده ناتواخیابان بهار
۲۱۰۰۰	۱۹/ حسین دلیلی میوه فروشی طهری
۳۰۰۰۰	۲۰/ احمد حامد کازانی خواربارفروشی طهری
۵۰۱۰۰	۲۱/ اکبر واحدی تعمیرگاه پلوار انقلاب نداشتن پروانه (تعطیل محل کسب قطعی) و گرانفروشی
۳۰۰۰۰	۲۲/ باقر فقیهیده صنایع دستی خیابان تبران
۳۰۰۰۰	۲۳/ حسین مجوسرویان ناتوائی سه راهی شاه عباس
۲۵۰۰۰	۲۴/ حسین احمدی شمیری فروشی کوچه زهره
۵۰۱۰۰	۲۵/ حبیب گندی قناری فروشی خیابان بهار
۵۵۰۰۰	۲۶/ محمد تقی پوستجیان صنایع دستی خسروی نداشتن آگهی
۲۱۰۰۰	۲۷/ حسین رضائی ناتوائی بهار
۲۰۰۰۰	۲۸/ علی اصغر شیخی = چناران
۲۸۰۰۰	۲۹/ حبیب حیدر = = نداشتن برجیب
۵۰۱۰۰	۳۰/ حسین حیدری مهرگانه بستنی خیابان کوهستانکی
۵۵۰۰۰	۳۱/ عباس میراحمدی رستوران = = = کفروشی
۲۰۰۰۰	۳۲/ علیرضا احاجیان مسافرخانه دارطهری تجاوز از نرخ مقرر
۲۰۰۰۰	۳۳/ محمد طابری عطاردامل
۵۰۱۰۰	۳۴/ خانقمر مرندبزی عکاسی ۲۵ شهربر
۵۰۱۰۰	۳۵/ حسن سبزیکاران خواربارفروشی احمدآباد
۵۰۱۰۰	۳۶/ ابراهیم خوشنام = = = =

در ظاهر برگه مراجعه شود

کتابنامه

آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ملی (ساکما): ش سند ۲۹۳/۱۳۲۳۷۰؛ ۲۹۳/۱۳۲۳۷۰؛ ۲۹۷/۱۳۲۳۷۰؛

۲۹۳/۶۲۴۱۳؛ ۲۳۰/۳۳۶۲۶؛ ۲۳۰/۳۱۵۵۵

آبراهامیان، یرواند (۱۳۸۴) ایران بین دو انقلاب، ترجمه احمد گل محمدی، تهران: نشر نی.

بررسی سیاست‌های دولت در مهار تورم ... (حسن اسدی و محسن پرویش) ۳۵

آبراهامیان، یرواند (۱۳۸۹) تاریخ ایران مدرن، ترجمه محمد ابراهیم فتاحی و لیلیایی، تهران: نشر نی.
پهلوی، محمدرضا (۱۳۵۵) به سوی تمدن بزرگ، تهران: مرکز پژوهش و نشر فرهنگ سیاسی دوره پهلوی.

پهلوی، محمدرضا (۱۳۷۷) پاسخ به تاریخ، ترجمه حسن ابوترابی، تهران: سیمرغ.

علم، امیر اسدالله (۱۳۹۰) یادداشت‌های علم، تهران: کتاب سرا.

فوران، جان (۱۳۸۶) مقاومت شکننده، ترجمه احمد تدین، تهران: خدمات فرهنگی رسا.

لیلاز، سعید (۱۳۹۲) موج دوم، تهران: نیلوفر.

آفتاب شرق، ش ۱۰۹۰۵، روز ۳ شهریور ۱۳۵۴، ص ۱؛ ش ۱۰۹۰۶، روز ۴ شهریور ۱۳۵۴، ص ۸ ش ۱۰۸۹۹، یکشنبه ۲۶ مرداد ۱۳۵۴، ص ۷

آیندگان، ش ۲۲۹۸، یکشنبه ۲۶ مرداد ۱۳۵۴، ص ۴؛ ش ۲۳۰۰، ۲۸ مرداد ۱۳۵۴؛ ش ۲۷۷۶ یکشنبه ۲۹ اسفند ۱۳۵۵، ص ۲

اشرف، احمد (۱۳۷۴) نظام صنفی، جامعه مدنی و دموکراسی در ایران، ماهنامه گفتگو، ش ۵۳.

اطلاعات، ش ۱۴۷۵۷، یکشنبه ۲۲ تیر ۱۳۵۴، ص ۴؛ ش ۱۴۷۵۹، سه شنبه ۲۴ تیر ۱۳۵۴، ص ۲۵؛ ش

۱۴۷۶۵، سه شنبه ۳۱ تیر ۱۳۵۴، ص ۵؛ ش ۱۴۷۶۹، یکشنبه ۵ مرداد ۱۳۵۴، ص ۱؛ ش ۱۴۷۷۲،

چهارشنبه ۸ مرداد ۱۳۵۴، ص ۲۱؛ ش ۱۴۷۸۶، یکشنبه ۲۶ مرداد ۱۳۵۴، ص ۱۲؛ ش ۱۴۷۸۹، چهارشنبه

۲۹ مرداد ۱۳۵۴، ص ۱؛ ش ۱۴۸۲۰، شنبه ۵ مهر ۱۳۵۴، ص ۳

ایران نما، ش ۳۶، مورخه ۳۰ مرداد ۱۳۵۴، ص ۱

خبرگزاری پارس، شنبه ۱۵ شهریور ۱۳۵۴، ص ۲

خراسان، ش ۷۵۹۱، چهارشنبه ۲۹ مرداد ۱۳۵۴، ص ۱؛ ش ۷۵۸۸، یکشنبه ۲۶ مرداد ۱۳۵۷، ص ۷

ستاره قطب، ش ۱۲۸۳، روز ۱ شهریور ۱۳۵۴، ص ۱

رستاخیز، ش ۱۲۳، چهارشنبه ۲ مهر ۱۳۵۴، ص ۱

مصوبات مجلس شورای ملی، قانون تنظیم توزیع کالاهای مورد احتیاج عامه و مجازات محتکران و

گرانفروشان، دوره ۲۳، ش ۲، ص ۶۰۲۸

نوای خراسان، س ۲۳، ش ۱۰۷۶، دوشنبه ۱۵ بهمن ۱۳۵۲، ص ۱؛ س ۲۳، ش ۱۰۸۲، شنبه هفتم اردیبهشت

۱۳۵۳، ص ۱

نور ایران، ش ۴۵۲۶، روز ۳۱ مرداد ۱۳۵۴، ص ۱؛ ش ۴۵۲۲، دوشنبه ۲۷ مرداد ۱۳۵۴، ص ۱